

demickém pracovišti z grantového podnětu, ale přesto plnohodnotným způsobem přispívá ke komplexnosti současné dialektologické práce.

Dušan Šlosar

Jiří Homoláč: Internetové diskuse o cikánech a Romech. Praha (Karolinum) 2009. 191 s.

Monografie Jiřího Homoláče analyzuje na materiálu internetových diskuzí tzv. diskurz o Romech s ohledem na jeho dvě základní polohy: protiromskou a proromskou. Jde o lingvistickou studii, která popisuje a interpretuje prostředky typicky užívané v neoficiálním psaní o Romech. Autor tak rekonstruuje dva hlavní interpretační repertoáry X („protiromský“) a Y („proromský“) tohoto diskurzu i způsob jejich užití v konkrétních textech, zatímco komunikační „soupeření o to, kdo bude určovat obsah uzlových bodů“ příslušného diskurzu (autor se zaměřil jen na jeden z jeho žánrů), zůstává stranou pozornosti.

Autor ve své studii analyzoval 51 internetových diskuzí a 33 dalších textů, jen diskuze Horváth má rozsah 140 s. Protože se opřel také o své dřívější studie, vyšel tak ještě z daleko širšího materiálu, který je z hlediska analýzy daného diskurzu dostatečně reprezentativní. Omezení jeho reprezentativnosti vyplývají z toho, že internetové diskuze jsou okleštěné o sociální charakteristiky jejich účastníků, i z toho, že jde jen o žánrový výsek diskurzu o Romech. (Podobně to platí i o hodnocení Romů, které nemůže reprezentovat populaci jako celek jednak proto, že diskurzivní praktika je přes svou prominentnost jen jednou ze sociálních praktik, jednak proto, že daná komunikační oblast i téma v ní diskutované je svého druhu „zájmové“ – o hodnocení Romů (majoritní) populaci jako celkem však v této práci ani nejde.)

Vedle analýzy materiálu se autor – zvláště s přihlédnutím k etnometodologii, členské kategorizační analýze a diskurzivní psychologii – kriticky zamýšlí i nad východisky a metodami tzv. kritické analýzy diskurzu (tak se např. kriticky staví k intervenci do komunikace v duchu tzv. politické korektnosti, k níž se hlásí kritická analýza diskurzu, protože např. z hlediska účastníků internetových diskuzí jde o „kontraproduktivní moralizování“ a neoficiálnímu diskurzu se tak navíc dává argument, že jen v jeho rámci se věci pojmenovávají necenzurovaně, pravým jménem). Význam předkládané studie tak spočívá nejen v aktuálním tématu, u něhož se dalo počítat s grantovou podporou výzkumu, či analýze konkrétního materiálu, ale také v hlubším teoretickém zamyšlení nad fungováním neveřejného diskurzu, nad prezentací, konstrukcí a argumentací jeho kategorií i účastníků s ohledem na konkrétní kontext, interpretační repertoáry a každodenní diskurz jako takový i nad možnostmi a limity samotné kritické analýzy diskurzu.

V první kapitole autor nejprve referuje tři školy, které se zabývají analýzou internetických vztahů a jejich (re)produkce v diskurzu: (a) sociokognitivní přístup T. van Dijka (s přihlédnutím k verzi N. Fairclougha), (b) diskurzivně-historickou metodu R. Wodakové a (c) diskurzivní psychologii J. Pottera a M. Wertherellové. Nejen z hlediska rozsahu věnuje největší pozornost diskurzivní psychologii, o níž se v této práci deklarovaně nejvýrazněji opírá, což neznamená, že by ji nereflektoval kriticky (odmítá například ztotožnění diskurzu a interpretačních repertoárů). Další přístupy a práce (Quasthoffová, Foucault aj.) a metody jsou uvedeny ve výčtu teoretických a metodologických východisek práce (etnometodologie, členská kategorizační analýza, hausenblasovská stylistika).

Na tomto pozadí autor vymezuje diskurzivní a nediskurzivní praktiky s důrazem na specifické postavení diskurzivních praktik, které nediskurzivní praktiky osmyslují, definuje pojem diskurz, zabývá se intertextovými vztahy a distribucí textů a vysvětluje, co chápe diskurzem o Romech. V části věnované intertextuálním a interdiskurzivním vztahům se autor s prospěchem opírá o svou monografii k intertextualitě: jasné a operacionalizovatelné rozlišení mezi paradigmatickou a syntagmatickou souvztažností textů v diskurzu (architextový vztah založený na stejném tématu nebo žánru vs. mediální dialogická síť s reálnými intertextovými relacemi a odkazy), který je i rozliše-

ním mezi konstruovaným diskurzem o určitém tématu a konkrétním diskurzem zahrnujícím určité téma, považují za teoreticky i metodicky přínosné nejen pro autorovu práci.

Diskurz o Romech autor charakterizuje prostřednictvím komunikačních oblastí a žánrů/typů textů, témat, subjektivních pozic, způsobů mluvení o sobě a druhém v rámci komunity a navenek, resp. ve vztahu k jiným etnickým minoritám a s ohledem na roli médií a diskurzivní události („zed“ v Matiční, emigrace do Velké Británie...). Výsek diskurzu o Romech, který ve své knize analyzuje, charakterizuje jako „analytický konstrukt“, který vymezuje tématem (Romové), podavatelem (majoritní) a distinkcí neoficiální s přihlédnutím k žánru (internetové diskuse). Autor přitom odmítá vnější charakteristiku zkoumaného diskurzu jako diskurzu rasistického jednak proto, že se důsledně orientuje na členské kategorie, jednak proto, že určitý argument může být použit „rasisticky“ i „antirasisticky“, i proto, že považuje za důležité naznačit souvislost argumentace v rámci neoficiálního diskurzu o Romech a jiných každodenních tématech. Cílem práce je tak deklarovaně popis prostředků a postupů naznačených repertoárů a jejich užití v lokálních interakcích a jejich případné proměny v závislosti na dílčím tématu na příkladu dvou konkrétních internetových diskusí (s. 43).

V druhé kapitole autor přibližuje „žánr“ internetové diskuse a ve vztahu k tématu Romové ji charakterizuje jako diskuzi „postojovou“. Přínosem analýzy materiálu získaného z diskusí je nepochybně: (1) možnost zachycení neoficiálního diskurzu o daném tématu (diskuze má sice administrátora, ale jinak je vzhledem k anonymitě účastníků vedena relativně volně a s ohledem na ostatní anonymní účastníky) a tím i jinak obtížně dostupného materiálu, (2) korekce analytikova porozumění příspěvku tím, jak danému příspěvku rozumějí sami účastníci internetové diskuse (zde je patrná distance od kritické analýzy diskurzu, která preferuje a jako relevantní chápe porozumění analytikovo, jež staví nad účastníky interakce), (3) možnost sledovat, jak je určitý význam ne/přijímán a vyjednáván v interakci, i (4) – také s ohledem na anonymnost příspěvků – nutnost odhlédnout od sociálních charakteristik účastníků a možnost soustředit se na to, jak se v interakci utvářejí subjekty a objekty, i na způsob argumentace určitého postoje.

Možnosti a zvláštnosti materiálu a dané komunikační oblasti si autor uvědomuje i při poukazu na to, že při internetovém vyhledávání lze odhalit vztahy zkoumaného diskurzu k jiným diskurzům (diskurz o kriminalitě apod.) i nově nazírat vztahy mezi texty (transtextovost – aluze, citáty, metatextová vyjádření; distribuce textů na internetu – preposílání apod.), že však na druhé straně vzniká analytický konstrukt daného diskurzu, což ovšem platí i o jiných žánrech.

Jádro práce nepochybně tkví v třetí kapitole věnované rekonstrukci polarizovaných interpretačních repertoárů užívaných v internetových diskusích o Romech (nositeli repertoáru X jsou zpravidla „normální Češi“ a nositeli repertoáru Y jsou zpravidla „zastánci Romů“; vedle těchto subjektivních pozic se vymezují i subjektivní pozice/kategorie „Romové“ a „vyložení rasisti“, které tvoří relační pár), přičemž „protiromský“ repertoár X v internetových diskusích jednoznačně dominuje. Autor správně připomíná, že disjunktne uspořádané repertoáry jsou pouhým analytickým konstruktem, jež diskutující přinejmenším v této podobě nemají k dispozici a ani je neužívají takto „sofistikovaně“, přičemž dle okolností mohou vedle sebe použít prostředků z obou repertoárů. Přirovnává tak danou situaci k užívání variet češtiny, které se – i když kultivovány – mísí a užívají vedle sebe. Stabilitu rekonstruovaných repertoárů na druhé straně prokazuje skutečnost, že se opakovaně objevují v diskusích, které od sebe dělí i několik let.

Pokud jde o interpretační repertoár X, autor postupně rekonstruuje a komentuje konstruování kategorie „Romové“ se subkategorií „slušný Romové“ a kategorie „normální Češi“ prostřednictvím pojmenování a kategoriálně vázaných predikátů (stranou pozornosti ovšem překvapivě zůstala prostorová deiktika, jež se objevují jen ve shrnutí, a víceméně i personální deiktika). Totéž dělá i v případě výrazně chudšího interpretačního repertoáru Y, kde se rekonstruuje a komentuje konstruování kategorie „zastánci Romů“ a subjektů, vůči nimž se jeho nositelé vymezují („rasisté“, „Češi/český národ“).

Autor si v této kapitole všímá nejen různých pojmenování pro „Romy“, jejichž společným jmenovatelem je – navzdory tvrzení účastníků diskuzí – barva pleti, ale třeba také skutečnosti, že heteronymní pojmenování „Rom“ není v rámci tohoto repertoáru ze subjektové pozice „normální Češi“ nutně neutrální, podobně jako singulární pojmenování „cikán“ není nutně negativně konotované, a tedy diskriminační (obdobou tohoto jevu je třeba v Česku negativně vnímané pojmenování „Tschechei“, které je jeho bavorskými uživateli hodnoceno jako neutrální). Při srovnání různých repertoárů, konstruovaných kategorií i subjektivních pozic vynikne rozdíl mezi bohatým výčtem heteronymních pojmenování pro „Romy“, resp. i „zastánce Romů“, v rámci repertoáru X, které by jistě šlo i dále doplňovat, a chudým výčtem autonymních pojmenování pro kategorii „normální Češi“, kteří se „většinou nijak nepojmenovávají“ a kteří se navíc vymezují vůči jiným jiným subjektům jako politici, cizina, zastánci Romů nebo média.

Čtvrtá a pátá kapitola jsou analýzami neoficiálního majoritního diskurzu o migraci Romů a vítězství Vlasty Horvátha v soutěži „Česko hledá Superstar“. Autor v nich ověřil analytickou hypotézu existence dvou interpretačních repertoárů X a Y a poukázal na to, že tyto interpretační repertoáry – např. jejich kategoriálně vázané predikáty – mají v různém kontextu různé užití i různou míru akceptability.

V šesté kapitole shrnuje výsledky analýzy diskurzu o Romech i analýzy konkrétních diskuzí s tím, že je zobecňuje a na tomto pozadí nově formuluje svoje chápání analýzy diskurzu: vědomé omezení na popis prostředků, jimiž se konstruují subjekty a objekty, jež se na rozdíl od klasické stylisticky nechápu jako existující ve světě mimo texty; odmítnutí analýzy diskurzu jako sociální analýzy s poukazem na to, že diskurzivní praktiky jsou možná prominentními, ale jistě ne výhradními sociálními praktikami; terminologické rozlišení procesuálně chápaného diskurzu („parole“, resp. texty v konkrétní situaci s konkrétními aktéry) a interpretačních repertoárů („langue“) s tím, že při analýze klade důraz na konkrétní diskurz (stejný prostředek či stejný argument se může objevit v komunikátu z pozice nositele různých subjektivních pozic, interpretační repertoáry nejsou uzavřené); uvědomění si, že jde – nejen v případě vlastní analýzy diskurzu o Romech – o analytické konstrukty; odmítnutí řazení diskurzu o Romech k rasistickému diskurzu – namísto toho důraz na paralely s diskurzem o jiných každodenních tématech (tento moment by stálo za to systematicky dále sledovat); odmítnutí nebo přinejmenším zpochybnění intervence do jazyka (tzv. politická korektnost), který zastává kritická analýza diskurzu.

Práce, založená na pozoruhodně objemném materiálu, je nepochybně významným příspěvkem k analýze neoficiálního diskurzu, lingvistické analýze internetových diskuzí i diskurzu o Romech. Popsané argumentační figury mají – přinejmenším v neoficiálním diskurzu – nepochybně obecnější platnost, stejně jako způsoby konstrukce kategorií „normálního“ či „běžného“, přičemž ve shodě s členskou kategorizační analýzou autor vychází z členských kategorií a dané významy ve shodě s etnometodologií rekonstruuje z interakce. Svou teoretickou reflektovaností a analytickou čistotou by se tak recenzovaná monografie mohla v českém kontextu stát dobrým vodítkem při výuce analýzy diskurzu ve specializovaných kurzech na vysokých školách a nepochybně obohatí i jiné obory.

Marek Nekula